

УДК 327:355.2

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7112022.8>

Прегледни рад

*Милош Р. Миленковић**

Институт за стратегијска истраживања, Београд

*Милинко С. Врачар***

Институт за стратегијска истраживања, Београд

ПОЛИТИЧКА КОРИСНОСТ ВОЈНЕ МОЋИ У САВРЕМЕНИМ МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Сажетак

Бројни радови из области стратешких студија указују да је у периоду након Другог светског рата дошло до умањења значаја војне моћи у погледу остваривања спољнополитичких циљева војних сила. Аутори у раду полазе од тезе да је ова појава још израженија у савременим међународним односима што објашњавају измењеним контекстима савремене друштвене стварности који делимично или потпуно ограничавају политичке ефекте или „политичку корисност“ војне моћи. Анализом појединих постхладноратовских сукоба у којима су учествовале велике силе, аутори закључују да таква ограничења нису резултат само технолошког или економског контекста у периоду глобализације и информационе револуције већ, значајно, и социо-културног и политичког контекста који се, између осталог, сагледавају кроз ратну етику глобалног друштва и појаву снажно идеолошки мобилисаног становништва појединих земаља и региона.

Кључне речи: политичка корисност војне моћи, фактори ограничења војне моћи, друштвени контексти, глобализација, информациона револуција.

* milos.milenkovic@mod.gov.rs

** milinko.vracar@mod.gov.rs

УВОД

Политичка корисност војне моћи у међународним односима сагледава се кроз могућност остваривања спољнополитичких циљева држава коришћењем њених инструмената, употребе или претње употребом силе. Наведена проблематика сагледава се кроз теоријски оквир стратешких студија будући да стратегија представља „мост између политике и војне моћи“ (Gray 2011). Успешност стратегије као замисли како користити војну моћ у складу са политиком државе, мери се тиме да ли су постављени циљеви политике остварени употребом силе, и ако јесу у ком обиму. Управо у том обиму сагледава се политичка корисност војне моћи, а она свакако зависи од ограничавајућих фактора који произилазе из контекста савремене друштвене стварности. Њиховим деловањем постижу се мали, понекад никакви или, чак, контрапродуктивни политички ефекти. Предмет истраживања рада, стога, обухвата разматрање најзначајнијих фактора којима се делимично или потпуно ограничава „политичка корисност“ употребе силе у савременим међународним односима с циљем њихове идентификације, дескрипције и експланације њиховог утицаја.

УМАЊЕЊЕ ПОЛИТИЧКЕ КОРИСНОСТИ ВОЈНЕ МОЋИ

Утемељивач класичне теорије о рату и стратегији, пруски генерал Карл фон Клаузевиц (*Karl von Clausewitz*), сматрао је рат страховитим чином насиља који има логику политике, односно политичким инструментом који се отелотворује кроз граматику „метака и чаура“. Мото ове теорије, настале у 19. веку, јесте победити противника у бици, на бојном пољу, у физичкој димензији рата. Војна победа је кључна за остварење сврхе рата односно наметања сопствене воље противнику што је заправо политички циљ, суштински разлог због кога рат започиње и због кога се води. Да би сврха рата са сигурношћу била остварена противничка држава мора бити војно побеђена, односно њене оружане снаге морају бити или уништене или онеспособљене за даље пружање отпора. Тиме се ствара услов да се воља противника савлада и наметне сопствена, што се обично окончава потписивањем мировног споразума. Кључни фактор за достизање војне победе јесте војна снага, надмоћност у односу на противника, што Клаузевиц види као „општи принцип

победе, односно прво начело стратегије“ (Клаузевиц, 41–43, 208–216, 512–515).

Посматрајући ток и исходе главних ратова (*major wars*) на тлу Европе у последњих четири века, може се рећи да су, у извесној мери, сви они „Клаузевицевски“. Војна снага односно надмоћност представљала је кључни фактор наметања воље противнику што је по окончању ратних сукоба потврђено мировним споразумима. Тридесетогодишњи рат, започет 1618. године, окончан је победом Француске и протестантске коалиције над Шпанијом и католичком лигом, а закључен је Вестфалским уговором 1648. године. Следећи век донео је Утрехтски уговор 1713. године и Раштатски уговор из 1714. године којима је окончан Рат за шпанско наслеђе започет 1701. године. Након пораза Француске, Бечким конгресом из 1815. године закључени су Наполеонов ратови. У наредном веку велике европске силе започеле су Први светски рат 1914. године који је након пораза Централних сила од сила Атанте закључен Версајским уговором из 1919. године. Други светски рат започет 1939. године окончан је победом Савезничких снага над силама Осовине, односно немачком и јапанском капитулацијом 1945. године и Париским мировним споразумом из 1947. године (Krenson 2012, 3).

Клаузевицево „прво начело стратегије“ и данас снажно обликује стратешко мишљење у многим државама, посебно у политичким и војним круговима војних сила. Међутим, бројни аутори из области стратешких студија указују да је након Другог светског рата дошло до умањења политичке корисности војне моћи, нарочито након Хладног рата. У том периоду војни успеси војних сила нису парирали њиховим политичким успесима (Handel 2005, xvi). Узрок таквом стању Кревелд (*Martin van Creveld*) проналази у „мањкавом“ стратешком промишљању које је и даље укоренено у „Клаузевицевској слици света“ која је или застарела или погрешна. Зато, према њему, војна моћ развијених друштава на Западу и Истоку данас једва да је важна. Она је више илузија него суштинска ствар (Kreveld 2010, 11).

Исходи хладноратовских оружаних сукоба потврђују Кревелдов закључак. Војна надмоћ показала се недовољном за остваривање спољнополитичких циљева војних сила. То несумњиво доказује пораз Француске у рату у Алжиру (1954–1962), САД у Вијетнаму (1965–1975) и СССР у Авганистану (1979–1989). У периоду након Хладног рата, изузев Првог заливског рата (1991), не постоји нити један значајан оружани сукоб у коме су војне силе успеле да потпуно и дугорочно наметну вољу противнику. У

прилог томе треба навести неуспех САД у Сомалији (1993), затим Русије у Првом Чеченском рату (1994–1996), Израела у Либану (2006), затим САД у Авганистану (2001–2021), али и у актуелном оружаном сукобу и Ираку (2003–) у коме САД и даље не успевају да остваре свој политички циљ (Врачар 2018, 141–144). Чак и исходи постхладноратовских сукоба, који се, наизглед, сматрају војним успесима САД, попут оних у БиХ (1995) и СР Југославији (1999), касније у Либији (2011), као и Русије у Грузији (2008) и Украјини (2014), нису резултовали потпуним и дугорочним наметањем воље противнику. Поред наведеног, од краја Другог светског рата, велике војне силе нису ни покушале да наметну једна другој сопствену вољу употребом силе.

Поставља се питање „зашто је политичка корисност војне моћи постала умањена након Другог светског рата, посебно у постхладноратовском периоду?“. Одговор свакако треба потражити у измењеним контекстима савремене друштвене стварности прожете снажним утицајима глобализације и информационе револуције. Наиме, употреба силе је по својој природи контекстуална. Политички ефекти и начин њене употребе несумњиво зависе од утицаја друштвених контекста у оквиру којих се она употребљава. На то указује Блек (*Jeremy Black*) који износи да војна историја постоји само у контексту осталих историја (Black 2004, 243).

Друштвени контексти од значаја за употребу силе су бројни, међутим, Греј (*Colin S. Gray*) као важније издваја технолошки, политички, економски, социо-културолошки, војно-стратегијски, географски и историјски контекст (Gray 2007, 10). Њихов утицај није могуће посматрати засебно већ холистички. Сваки од њих истовремено утиче на друге, а сви заједно, они синергички утичу на политичке ефекте употребе силе.

ТЕХНОЛОШКИ АСПЕКТ

Технолошки развој, посматран кроз допринос развоју војних и других средстава, попут транспортних и комуникационих, остварио је снажан утицај на начин како су се водили ратови у историји, на њихове исходе, свакако и на тренд увећања асиметрије војне моћи развијених друштава у односу на друга. Научна достигнућа и технолошка супериорност, поготово у војним средствима, омогућила су великим европским силама стицање и ширење колонијалних територија на штету оних друштава која или нису поседовала војна средства или су она била на примитивном нивоу развоја. Исто тако,

технолошки развој остварио је снажан утицај на токове и исходе војних сукоба великих сила, поготово у 19. и током прве половине 20. века, дакле у периоду индустријализације и стварања масовних армија.

Све „револуције у војним пословима“ у времену „индустријских ратова“ биле су засноване на технолошком развоју и употреби нових средстава ратовања (Lind 1998, 23–24). У том периоду армије великих сила поседовале су слично наоружање, чак је и однос њихових снага био симетричан. Међутим, увек су постојале мање разлике што се приписује технолошком развоју војних и других средстава ратовања која су допринела повећању ватрених и маневарских способности њихових армија. Важније разлике настале су у Првом светском рату када су, на пример, силе Атанте уложиле велика средства у развој тенкова, док Немци то нису, или у периоду Другог светског рата, када су САД и Велика Британија развиле тешке бомбардере и нанеле значајне губитке војној индустрији Немачке чиме је убрзана њена капитулација (Eliot Cohen 2013, 141). У истом рату, развој нуклеарног наоружања у САД резултовао је капитулацијом Јапана.

Иако се развој и интеграција технологије у војне сврхе често приказује на поједностављен, логичан и линеаран начин, њена улога у „војним пословима“ је, ипак, знатно сложенија, чак и парадоксална. Од половине 20. века, развој технологије ограничио је политичку корисност војне моћи развијених држава. Од момента своје прве и последње употребе у Другом светском рату, нуклеарно наоружање је представљало најутичајнији фактор ограничења војне моћи. Нај (Joseph Nye) износи да последице које би настале онемогућавају његову примену (Naj 2012, 49–50). Са њим се слажу и други аутори који кажу да поседовање овог наоружања паралише борбу с обзиром да оно представља инструмент масовног убиства. Његово коришћење не би довело до жељеног политичког резултата, осим оног у коме би сви били поражени. Нико до сада није смислио начин како водити нуклеарни рат без ризика од глобалног самоубиства. Зато политичка корист употребе овог наоружања готово и да не постоји, осим као инструмента одвраћања.

Током Хладног рата суперсиле су велики део свог статуса изводиле из свог нуклеарног арсенала. Али, превођење тог статуса у опипљиву политичку корист показало се проблематичним што потврђује Кубанска криза из 1962. године. Истоветно је и са средњим војним силама попут Британије и Француске. Нуклеарно наоружање није помогло нити једној од њих да задржи или поврати

нешто што подсећа на њихов ранији статус велике силе. Оно је стигло исувише касно да спречи губитак колонијалних империја. Да је, ипак, стигло раније учинило би веома мало (вероватно ништа) да успори, а камоли да заустави дезинтеграцију тих империја (Kreveld 2010, 14–17). Слично је и данас у постхладноратовском периоду. Поседовање нуклеарног наоружања не може да учини било шта да би САД задржале глобалну супремацију, нити да „ревизионистичка“ Русија поврати утицај у постсовјетском простору.

Последице употребе нуклеарног наоружања уједно ограничавају и конвенционалне сукобе. Наиме, његово поседовање спречава упуштање нуклеарних сила у конвенционалне ратове, или барем, спречава њихову ескалацију (Boehlefeld 2020, 77). Такви сукоби, мањих размера и времена одвијања, забележени су чак и у скорој историји. На пример, мањи оружани сукоби између Индије и Пакистана у Кашмиру или Индије и Кине на Хималајима. Међутим, ниједна од тих држава није показала спремност за ескалацију сукоба управо из разлога што је страх од употребе нуклеарног наоружања надјачао разлоге због кога су ти сукоби започети. Већи конвенционални напад једне стране несумњиво би изазвао нуклеарни одговор друге, нарочито у случају ако постоји вероватноћа да би такав напад био успешан.

Од краја Другог светског рата технолошки развој није донео политичке користи војним силама у сукобима са слабијим противницима. У постхладноратовском периоду, на пример, неприкосновена војна и технолошка супериорност САД, заснована на „револуцији у војним пословима“ с краја 1980-тих година, показала се неделотворном у деценијама које су уследиле. Продукт ове револуције била је доктрина „мрежноцентричног односно нелинеарног и бесконтактног ратовања“, заснована на примени високо развијене стелт и информационо-комуникационе технологије, као и на примени високопрецизног наоружања. Она је имала за циљ извођење ваздушних и поморских удара са дистанце, са минималним копненим ангажовањем како би се избегао директан контакт са противником, смањиле људске жртве и материјални трошкови. Тако осмишљена ова доктрина дала је политичке резултате у Првом заливском рату „конвенционалном победом“ над регуларним ирачким снагама у Кувајту. Међутим, у будућим ратовима САД и њених савезника са ирегуларним актерима у Авганистану и Ираку, које Смит (*Rupert Smith*) назива „ратовима међу људима“ (Smith 2007, 29-30), доктрина „мрежноцентричног ратовања“ показала се потпуно непродуктивном. Зашто је то тако?

Ирегуларни ратови, какве данас познајемо, нису новина савременог доба. Они су вођени и раније. Увек је било побуна, колонијалних или герилских ратова, како у Европи тако и на другим местима. Они су сматрани пре устанцима или побунама него ратовима, али је суштина била иста као и данас. На једној страни у сукобу стајала је држава са својим војним апаратом, а на другој били су недржавни актери који су војно угрожавали интересе тих држава. У таквим ратовима, упркос својој надмоћи, велике силе нису увек излазиле као победнице, на пример Енглеска у Америчком рату за независност пред крај 18. века. Почетком наредног века, Шпанија је претрпела бројне поразе у ирегуларним сукобима са антиколонијалним покретима у Латинској Америци (Вигњевеић 2020, 136–137). Такви сукоби, ипак, сматрани су мање значајним у односу на сукобе који су се одвијали између држава јер су они, прво, били мање заступљени него међудржавни и, друго, остваривали су мањи утицај на обликовање међународне стварности.

Управо су то разлози због којих велике силе и даље сматрају рат као политички мотивисан оружани сукоб између суверених држава чији су носиоци регуларне војне снаге. Зато, оно што и сада велике силе настоје да схвате као рат, као масован сукоб људи и технике на бојном, и на чему и даље граде своју стратегију употребе силе, јесте заправо специфичан феномен који је уобличен у Европи негде између 15. и 18. века, и који био тесно повезан са развојем модерне државе (Kaldor 2005, 31). Такви ратови подстакли су Клаузевица у 19. веку веку на размишљање да је војна надмоћ „прво начело стратегије“. Такво начело, ипак, важило је више за међудржавне ратове него за ирегуларне којих је у прошлости било знатно мање.

Савремена стварност, међутим, показује неку сасвим другачију слику. У њој је све више ирегуларних ратова у којима, по правилу, директно или индиректно стоје војне силе. У оним ратовима у којима директно учествују, без обзира на своју војно-технолошку супериорност, војне силе показују неспособност наметања воље далеко слабијим ирегуларним противницима. У погледу утицаја технолошког развоја на таква дешавања потребно је изнети да су развијена војна и друга средства ратовања данас више доступна ирегуларним актерима него што је то било раније, а разлога је више.

Како износи Кревелд, ефекат нуклеарног наоружања гурнуо је конвенционални рат на ободу међународног система, односно у раседе између главних плоча од којих је сваком доминирала једна

од суперсила (Kreveld 2010, 22). Наиме, у немогућности директног сукобљавања у периоду Хладног рата, суперсиле су се окренуле својим савезницима, прокси снагама у земљама Трећег света. Оне су их снабдевале најмодернијим наоружањем и војном опремом које су и саме поседовале у свом арсеналу. То су чинили како Совјети, на пример, у Вијетнаму опремајући снаге Вијетконга, или Американци у Авганистану опремајући муџахедине. Сво то модерно наоружање и војна опрема у поседу ирегуларних актера, употребљено кроз асиметричан начин ратовања, у дуготрајним и економски исцрпљујућим ратовима, допринели су поразу суперсила у тим земљама.

У периоду након Хладног рата, који се поклапа са снажним замахом глобализације, порозност државних граница допринела је пролиферацији савременог наоружања и његове још веће доступности ирегуларним актерима. То је доба у коме је замах добила и информациона револуција. Страховито брз развој и масовна примена информационо-комуникационе технологије у цивилне сврхе омогућила је ирегуларним актерима слободан приступ и коришћење те технологије у војне сврхе. Тиме је значајно умањена некада неприкосновена предност војних сила у сфери комуникације, прикупљања информација и, свакако, информационог ратовања.

Ирегуларни актери успели су да уз помоћ савремене информационо-комуникационе технологије изграде способност да са веома малим војним учинком у физичкој димензији оружаног сукоба постигну значајне стратегијске ефекте у когнитивној и моралној димензији противника, утичући на ставове његовог јавног мњења и политичког естаблишмента (Lasica 2012, 11–13). Тиме је технолошки развој на прелазу два века, посебно у области информационо-комуникационе технологије, генерисао „рањивост“ војних сила у сукобу са ирегуларним актерима и озбиљно довео у питање адекватност Клаузевицевог „првог начела стратегије“.

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТ

Несумњиво, последњих деценија и други контексти, у мањој или већој мери, ограничавају политичке ефекте употребе силе. На пример, економски контекст представља једнако важан фактор ограничења политичке корисности војне моћи попут технолошког, и то не само данас. Његов утицај на употребу силе дуг је колико и сама војна историја. Истражујући каузалност економије и (војне)

стратегије у периоду од 1500. до 2000. године Кенеди (*Paul Kennedy*) закључује да су тријумф или пораз било које велике силе у том периоду били последица више или мање ефикасног искоришћавања економских ресурса државе у време рата. На основу истраживања он износи тезу, која је и данас примењива, да ако држава велики део ресурса одврати од стварања богатства и преусмери их у војне сврхе, онда то на дуже води слабењу државе. Исто тако, ако држава сувише стратешки растегне своје снаге, рецимо вођењем скупих ратова, она ризикује да потенцијалне користи (политичка корисност) од спољне експанзије буду надмашене великом ценом што представља дилему која постаје акутна ако је дотична држава ушла у период релативног економског опадања (Kennedy, 11–12). Пред крај Хладног рата Кенедијева теза потврђена је у Авганистану у коме је већ економски ослабљен СССР доживео пораз у десетогодишњем, економски исцрпљујућем, ирегуларном рату са муџахединима. Економске последице овог рата убрзо су допринеле нестанку СССР-а са међународне сцене (Reuveny, and Prakash 1999, 693).

Глобализација је несумњиво донела економске бенефите широм света. Развијене и богате земље постале су још богатије, а на таласу иностраних инвестиција неразвијене земље добиле су прилику да се развију. Неке су тим путем постале, чак, „регионални и глобални актери“, попут, на пример, Турске и Кине. Иако се на први поглед чини да је боља економска потпора учинила војну моћ војних сила отпорнијом на финансијске трошкове у постхладноратовском периоду, то се ипак није догодило. Наиме, сами ратови су постали скупљи. На Западу су оружане снаге постале професионалне, плаћеничке, а развој савременог наоружања и војне опреме постао је скупљи, као и њихово одржавање. Самим тим и употреба тог наоружања је постала скупља. Трка у наоружању, која је на кратко застала након Хладног рата, настављена је почетком новог века, а то је захтевало значајне финансијске издатке. Иако је ново наоружање војних сила развијано за супротстављање својим хладноратовским супарницима, њихови противници остали су и даље исти као и у време Хладног рата, а то су слабе и неразвијене земље и ирегуларни актери.

Посматрајући период током и након Хладног рата рекло би се да је у „војним пословима“ војних сила све остало исто само су трошкови постали увећани. На то указују званични подаци америчког Конгреса из 2017. године. До те године, амерички трошкови у ратовима у Авганистану, Ираку и Сирији били су више од пет пута скупљи од Првог светског рата, више од пет пута скупљи

од Корејског рата, скоро 2,5 пута скупљи од рата у Вијетнаму и више од 18 пута скупљи од Првог заливског рата (Cordesman 2017). Половином 2021. године амерички трошкови у авганистанском рату нарасли су до вредности од чак једног трилиона долара што је свакако утицало на повлачење америчких трупа из те земље. Након двадесет година дугог ирегуларног ратовања против Талибана, америчка администрација је схватила да њени политички интереси у Авганистану више нису вредни финансијских трошкова, упркос високом ризику од поновног пораста исламског екстремизма и јачања утицаја Кине, Русије и Пакистана у тој земљи (Greentree 2021, 8).

Чињеница да висока цена савремених ратова не производи жељене политичке ефекте објашњава зашто САД нису предузеле војне акције против Ирана и Венецуеле, упркос високим тензијама са овим земљама. Исто тако, објашњава зашто Русија није окупирала Грузију 2008. и Украјину 2014. године. Иако поседује војне способности да тако нешто учини, Русија се задовољила „ограниченим политичким циљевима“, а то је дестабилизација тих земаља и управљање кризом преко локалног проруског становништва. Русија је тиме свакако спречила улазак ових земаља у НАТО, али није успела да оствари свој потпуни утицај на дуже стазе. Оваквим начином коришћења војне моћи Русија није „упала у економску замку“ као некада СССР у Авганистану или САД у Вијетнаму, а сада у Авганистану и Ираку.

СОЦИО-КУЛТУРОЛОШКИ И ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ

Употреба силе и њени политички ефекти снажно су обликовани социо-културолошким контекстом јер, како каже Греј, рат је друштвена институција, њега воде друштва не само државе. Зато, према њему, без обзира на мноштво контекста рата, нити један не може парирати друштвеном утицају (Gray 2007, 8). Међутим, за разлику од других, социо-културни контекст је због своје комплексности спознајно тешко ухватљив и објашњив. Оквир његовог захвата укључује бројна питања као што су, на пример, вредности неког друштва (нације), легитимитет употребе силе, ратна етика и, свакако, јавно мњење које, кроз ставове грађана о употреби силе, заокружује сва претходно наведена питања.

Политички контекст, с друге стране, јесте оквир кроз који се разматра какав став државни апарат има по питању употребе силе. Иако рат воде друштва, а не само државе, важно је разумети да се

рат, ипак, води зарад остваривања циљева која државна политика намеће војном апарату и самом друштву. Зато је у разматрању овог контекста изузетно важно питање како држава дефинише националне интересе и како се на њих позива приликом употребе силе, јер они витални свакако јесу покретачи њени употребе. Наиме, витални интереси одржавају спремност нације да жртвује животе својих припадника за оне вредности које се за нацију сматрају виталним (JDN 1–18 2018, vii). Исто тако, за разматрање политичког контекста важно је и питање државног уређења и облика владавине јер оно битно утиче на начин како државни апарат доноси одлуке о употреби силе. У развијеним демократијама државни апарат знатно је осетљиви на ставове јавног мњења него што је то случај у другим друштвима.

Тешко је, међутим, раздвојити разматрање социо-културолошког и политичког контекста јер су они међусобно интерактивни. Они утичу и на друге контексте, попут технолошког и економског, и уједно бивају изложени њиховом утицају. Наведено указује да је разматрање ова два контекста комплексно и да захтева пуно простора за објашњење. Зато ће у наредним редовима бити укратко објашњено шта се то најбитније променило у деловању ових контекста на политичку корисност употребе силе у савременим међународним односима. С обзиром да стратешко промишљање употребе силе започиње разматрањем вредности неког друштва (нације) које се силом желе достићи или заштитити (SP 2021, 23–27), сасвим је очекивано да разматрање ових контекста на ограничење употребе силе започне управо вредностима.

Опстанак нације и државе, капитализам, демократија, индивидуална права, социјализам, колективитет, независност, суверенитет, територија, економско благостање, мир, слобода, итд. су вредности које су релативно трајне и непромењиве категорије у егзистенцији нација. Неке од тих вредности су универзалне док се друге посебно вежу за идентитет одређене нације и формулишу њене жеље, хтења и потребе. Иако трајне и постојане поједине вредности су постале наглашеније код појединих нација у периоду након Другог светског рата, посебно код оних, попут европских, које су пропале током два глобална рата у прошлом веку.

Оно што се код наведених нација несумњиво променило јесте поглед на питања мира и благостања. Према Нају, битна промена која се одиграла у том периоду јесте што се постиндустријска (западна) друштва данас више усресређују на благостање, пре него на славу. Она су одбојна према великим људским жртвама, осим када

је у питању опстанак (као виталан националан интерес). Одсуство ратничке етике у модерним демократијама значи да употреба силе захтева детаљно морално оправдање да би се обезбедила подршка бирача. Зато велики број најмоћнијих држава више не жели да се бори или да осваја. Рат остаје могућ, али је много мање прихватљив данас него што је то био пре једног или чак пола века (Нај 2004, 24–25). Опадање ратничке етике у западним друштвима поставило је питање легитимитета употребе силе на веома важно место, прво, у процесу политичког одлучивања о њеној употреби и друго, можда и важније, у начину како се сила употребљава.

Данас је тешко објаснити грађанима западних демократија зашто њихове владе троше огромна новчана средства и жртвују животе својих грађана у ратовима у неким далеким земљама од којих нису витално угрожене. Отуда произилази потреба тих влада да оправдају своје прекограничне војне активности пред сопственом јавношћу. Некада је то успешно, а некада није. На пример, у Вијетнамском рату америчка администрација није успела да убеди своју јавност да ширење комунистичке идеје у овој земљи представља претњу по виталне америчке интересе. Одсуство осећаја директне угрожености уз бројне америчке жртве, готово 60.000 војника, и економски трошак од скоро 139 милијарди долара, окренуо је америчку јавност против своје владе што је, након десетогодишњег сукоба, довело до повлачења америчких снага из ове земље (Anderson 2005, 123).

Данас, у информационој ери, ипак, много је лакше утицати на ставове домаћег мњења. Након терористичког напада Ал Каиде на САД септембра 2001. године, није било тешко, уз помоћ бројних медија наклоњених режиму, обманути америчку али и већи део светске јавности да ирачки режим поседује оружје за масовно уништење и да је спреман да га употреби против земаља „западног света“. То је био повод за америчко војно ангажовање у овој земљи 2003. године које траје и данас. Такође, није било тешко убедити америчку јавност да талибанска власт сарађује са Ал Каидом и да се седиште ове организације налази баш у тој земљи. Пар година раније, уз помоћ снажне „медијске машинерије“, у западној јавности наметнута је искривљена слика о Србији и српском народу као агресорском како би се оправдала употреба силе против српских снага у БиХ 1995. и СРЈ 1999. године.

Међутим, проблем влада западних земаља, којим се иначе ограничава политичка корисност употребе силе, није толико у разлогу због кога се сила употребљава колико у начину како се

она током сукоба употребљава. Без обзира колико је оправдавање за употребу силе убедљиво, западна јавност остаје осетљива на цивилне жртве и разарање цивилних објеката противничке стране. Савезничко бомбардовање немачких градова у Другом светском рату, које је довело до бројних цивилних држава, није било оптерећено овим проблемом. Међутим сада, када витални интерес западних земаља није угрожен у земљама Трећег света, такав проблем, ипак, постоји. Он се рефлектује на „слободу употребе силе“ од стране оружаних снага западних земаља, посебно данас у информационој ери.

Медији су одувек имали важну улогу у креирају јавног мњења. Једно од ограничења политичке корисности војне моћи налази се у чињеници да медији, у ери интернета и друштвених мрежа, омогућавају пренос бруталних сцена ратних дешавања у реалном времену, што свакако појачава делегитимизацију рата у јавности. „Пошто рат... обавезно укључује убијање и уништавање, суочавањем јавности са делом његове бруталности не може а да не буде шокантно за оне који живе животом заштићеним од непријатности“ (Gray 2005, 14–26). У развијеним демократијама, које се не налазе под директном војном претњом других држава, рат се неретко перципира као неморалан и криминални акт, анахронизам који више нема никаквог смисла нити сврху. У тим друштвима присутан је снажан отпор грађана према употреби силе ван својих граница. Самим тим не постоји потпуна подршка јавности ратној политици владе. Зато јавност развијених демократија, изложена снажним утицајима медија, представља „рањиво место“ или „слабу тачку“ коју супротна страна вешто користи у сукобу.

Други фактор ограничења политичке корисности употребе силе војних сила данас представља јавност противничке стране. Најто објашњава кроз успон национализма, што је империјама отежало владање пробуђеним народима. У 19. веку, неколико авантуриста освојило је готово целу Африку, а Британија је владала Индијом силом која је била сићушна наспрам индијске популације. Данас, колонијална владавина не само да наилази на општу осуду, већ је далеко скупља, што су обе хладноратовске суперсиле откриле у Вијетнаму у Авганистану (као и Француска претходно у Алжиру) (Naj 2004, 25).

Исту логику одражавају постхладноратовски сукоби у Авганистану и Ираку. За разлику од „пробуђеног национализма“ из ранијег периода, ови сукоби обележени су „пробуђеним ислализмом“ као одговором на нови облик колонијализма у периоду

глобализације, који се препознаје у наметању сопствених вредности Запада остатку света, самим тим и земљама исламске цивилизације. Овај феномен у периоду глобализоване постхладноратовске стварности Панарин (*Александар Сергејевич Панарин*) описује као „вестернизација западног света“ (Шевченко 2018, 84).

Снажан утицај верских и националних осећања одувек је присутан како у регуларним тако и у ирегуларним ратовима, и то није нешто што је ново. Међутим данас, у информационом добу, доступност средстава масовне комуникације само је појачало идеолошку кохезију и отпор оних друштава која су изложена присили војних сила. Наиме, у ирегуларним ратовима присутна је снажна подршка локалног становништва ирегуларним ратницима, односно тзв. борцима за слободу. Становништво и борце повезује јака воља за отпором, утемељена на снажним идеолошким осећањима, било да су она етничка или верска. Међу њима се често и не може направити јасна разлика, јер борци су интегралан део становништва и они тиме постају „невидљиви“. У таквим ратовима конвенционална употреба силе показује се неделотворном. Војна надмоћ војних сила не доноси резултате јер се сила не може употребити против противника који је тешко видљив, а када се она ипак употребљава то се чини селективно како би се избегле цивилне жртве. Зато бројна литература на Западу закључује да у постхладноратовским сукобима главни противних америчких снага није била војна снага противника већ његова идеологија (Lasica 2012, 14; Krenson 2012, 11). Против идеологије противника тешко је борити се. Наиме, у информационој ери, када су средства масовне комуникације свима доступна, јавно мњење противника постало је мање подложно утицајима пропаганде великих сила.

ЗАКЉУЧАК

Војна моћ је свакако представљала кључан фактор остваривања политичких циљева великих сила током досадашње историје. Зато Греј износи да су рат, и страх од рата, били далеко најснажнији међу утицајима који су обликовали токове међународних односа. Данас је тешко наћи државу која није створена ратом. Скоро све земље данашњице, уз пар изузетака који су минорни да би се оспорило правило, створене су и територијално уобличене кроз процес примене већег или мањег обима оружаног насиља (Gray 2007, 1). Међутим, такво размишљање о значају војне моћи у међународним односима данас све више постаје подложно преиспитивању. Војна

супериорност великих и средњих војни сила може знатно мање да учини по питању остваривања њихових спољнополитичких циљева него што је било могуће раније. Наведено се објашњава тиме што је употреба силе контекстуалне природе. Контексти савремене међународне стварности, прожете снажним утицајима глобализације и информационог развоја, делимично или потпуно, ограничиле су политичку корисност употребе силе војних сила.

У погледу технолошког контекста, развој нуклеарног наоружања не само да је онемогућио нуклеарни већ и конвенционални сукоб војних сила, док је комерцијална употреба средстава масовне комуникације значајно смањила њихову некада неприкосновену предност у односу на слабије противнике у области комуникације, прикупљања информација и, свакако, информационог ратовања. Ефекат нуклеарног наоружања из периода Хладног рата усмерио је војне силе ка наоружавању својих прокси савезника чиме је модерно наоружање постало доступније ирегуларним актерима. У периоду глобализације, порозност државних граница ту доступност учинила је додатно већом. Тиме су ирегуларни актери стекли већу способност за наношење губитака оружаним снагама војних сила.

Технолошки развој наоружања условио је промене економског контекста употребе силе јер су ратови постали знатно скупљи него раније. Тиме је економска цена вођења рата надвисила политичку корисност разлога због чега су војне силе употребљавале силу. Развој информационо-комуникацијских средстава и њихова широка доступност условила је промене социо-културолошког контекста употребе силе. Поједина друштва која се данас супротстављају наметању воље војних сила постала су идеолошки снажније мобилисана и отпорнија на пропаганду противника. С друге стране, одсуство ратничке етике у модерним демократијама ограничило је слободу употребе силе војних сила, самим тим и њену политичку корисност. Све наведено указује да је Клаузевичево „прво начело стратегије“, по коме је војна надмоћ пресудна за наметање воље противнику, данас постало непримењиво.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Вигњевећ, Марко. 2020. „Савремена реафирмација Монроове доктрине.“ *Политичка ревија*, 63: (1): 135–157.
- Врачар, Милинко, и Јованка Шарановић. 2018. „Трансформација рата на размеђу 20 и 21. века.“ *Српска политичка мисао*, 60 (2): 135–153.
- Клаузевиц. 1951. *О рату*, Београд: Војно дело.

- Шевченко, Кирилл. 2018. „Современный либерализм и глобализм в оценках российского философа и политолога А.С. Панарина.“ *Политичка ревија*, 57 (3): 79–86.
- Anderson, David L. 2005. *The Vietnam War*. New York: Palgrave Macmillan.
- Black, Jeremy. 2004. *Rethinking Military History*. London: Routledge.
- Boehlefeld, Kathryn M.G. 2020. “Sticks and Stones: Nuclear Deterrence and Conventional Conflict.” *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 3 (4): 77–88.
- Cohen, Eliot. 2013. “Technology and Warfare”. In *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, eds. John Baylis, Wirtz James, Colin S Gray, 4th Edition, 132–150. Oxford: University Press.
- Cordesman, Anthony. 2017. “U.S. Military Spending: The Cost of Wars.” *The Center for Strategic and International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/us-military-spending-cost-wars>.
- Gray, Colin S. 2005. „How Has War Changed Since the End of the Cold War?“ *Parameters* Spring: 14–26.
- Gray, Colin S. 2007. *War, Peace and International Relations: An Introduction to The Strategic History*. London and New York: Routledge.
- Gray, Colin S. 2011. *The Strategy Bridge: Theory for Practice*. Oxford University Press.
- Greentree, Todd. 2021. “What Went Wrong in Afghanistan?” *Parameters* 51 (4): 7–22.
- Handel, Michael. 2005. *Masters of War: Classical Strategic Thought*. Third Revised and Expanded Edition. Portland: Frank Cass.
- Joint Doctrine Note 1-18 [JDN 1-18]. 2018. United States Joint Chiefs of Staff.
- Kaldor, Meri. 2005. *Novi stari ratovi – organizovano nasilje u globalizovanoj eri*. Beograd: Beogradski put.
- Krenson, John. 2012. *On Strategy: Integration of DIME in the Twenty-first Century*. United States Army War College.
- Kreveld, Martin van. 2010. *Transformacija rata*. Beograd: Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti.
- Lasica, Daniel T. 2012. *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*. BiblioScholar.
- Lind, William S. 1989. “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation.” *Marine Corps Gazette*, October: 22–26.
- Naj, Džozef S. 2004. *Paradoks američke moći: Zašto jedina svetska sila ne može sama*. Beograd: BMG.

- Naj, Džozef S. 2012. *Budućnost moći*. Beograd: BMG.
- Reuveny, Rafael and Aseem Prakash. 1999. "The Afghanistan war and the breakdown of the Soviet Union." *Review of International Studies* 25: 693–708.
- Smith, Rupert. 2007. *Utility of Force: The Art Of War In The Modern World*. New York: Knopf.
- Strategy Primer [SP]. 2021. Marine Corps University Press.

Miloš R. Milenković

Strategic Research Institute, Belgrade

Milinko S. Vračar

Strategic Research Institute, Belgrade

POLITICAL UTILITY OF MILITARY POWER IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

Resume

Many articles in the field of strategic studies point out that in the period after the Second World War, the importance of military power, in terms of achieving the foreign policy goals by military forces, has decreased. The authors start from the thesis that this phenomenon is even more pronounced in contemporary international relations. In proving the thesis, they explain the fact that the use of force is contextual. Its political usefulness is, partially or completely, limited by the contexts of social reality that are strongly influenced by globalization and the information revolution. Analyzing some post-Cold War conflicts in which the great powers participated, the authors conclude that such limitations are not only the result of the technological or economic context in the period of globalization and information revolution but also of socio-cultural and political contexts. In terms of technological context, the development of nuclear weapons has not only prevented nuclear but also conventional military conflict between great military power, while the commercial use of mass media has significantly reduced their advantage over weaker opponents. The effect of nuclear weapons from the Cold War directed military forces towards arming their proxy allies, which made modern weapons more accessible to irregular actors. In the period of globalization, the porosity of state borders has made this accessibility even greater. As a result, irregular actors gained a greater ability to inflict losses on the armed forces of the great military power. The technological development of weapons has caused changes in the economic context of the use of force because wars have become much more expensive than before. Thus, the economic cost of waging war outweighed the political utility of the reason why force is used.

The development of information and communication means and their wide availability has produced changes in the socio-cultural context of the use of force. Some societies that today oppose the imposition of the will of great military power have become ideologically more strongly mobilized and more resistant to the propaganda of their opponents. On the other hand, the absence of ethics of war in modern democracies has limited the freedom of way how force is used, and thus its political utility. All of the above indicates that Clausewitz's "first principle of strategy", according to which military supremacy is crucial for imposing will on the opponent, has become inapplicable today.

Keywords: political utility of military power, limiting factors of military power, contexts, globalization, information revolution.*

* Овај рад је примљен 31. јануара 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. фебруара 2022. године.